

Knjiga 1

Edicija Fram (*Napred*) dobila je ime po brodu
Ruala Amundsena, norveškog istraživača

Donosi knjige o neustrašivim ljudima koji su uvek išli napred

Orijana Falači

JEDAN ČOVEK

S italijanskog preveli
Mirela Radosavljević i Aleksandar Levi

Magelan Press
Beograd
2013.

Prvo izdanje na srpskom jeziku
2013.

Naslov originala:
Oriana Fallaci: UN UOMO
© 1979, Rizzoli Editore, Milano
Prima edizione, 1979

Γιά σένα

Za tebe

*Ali već je vreme da odlazim – ja u smrt a vi
u život. A ko od nas ide ka boljem spasenju,
to zna samo Bog.*

*Odbrana Sokratova
Platon*

SADRŽAJ

Prolog.....	11
PRVI DEO	19
DRUGI DEO	165
TREĆI DEO.....	251
ČETVRTI DEO.....	337
PETI DEO	423
ŠESTI DEO	509

PROLOG

Bolna i gnevna rika parala je nebo potirući pred sobom svaki drugi zvuk, čitavim gradom neprekidno je odjekivala velika laž. *Zi, Zi, Zi!* Živi, živi, živi! Ničeg ljudskog ne beše u toj rici jer nije ni poticala od ljudskih bića, stvorenja sa dve ruke, dve noge i vlastitom glavom, već od jezive bezglave zveri, svetine koja je stisnutih pesnica, izobličienog lica i iskrivljenih usta, poput hobotnice najpre zauzela trg ispred Saborne pravoslavne crkve, a zatim raširila svoje pipke po susednim ulicama, a pošto bi ih preplavila neumoljivošću lave, uklanjala je sve prepreke pred sobom svojim zaglušujućim *zi, zi, zi*. Niko joj nije mogao izbeći. Neki su pokušavali da se zatvore u svoje kuće, radnje ili kancelarije, tražeći utočište u kome ne bi čuli riku, ali je ona kroz vrata, prozore i zidove ipak dopirala do ušiju, pa bi se oni ubrzo pomirili sa zlehudom sudbinom. Izašli bi pod izgovorom da žele samo da gledaju, a onda bi ih rulja ponela sa sobom, te bi i oni koračali stisnutih pesnica, izobličienog lica i iskrivljenih usta. *Zi, zi, zi!* A hobotnica je rasla, širila se u trzajima, sa svakim trzajem novih hiljadu, novih deset hiljada, novih sto hiljada. U dva po podne bilo je petsto hiljada, u tri milion, u četiri milion i po, u pet više niko nije mogao da prebroji. Nisu dolazili samo iz Atine i drugih gradova. Pristizali su i izdaleka, iz Atike i Epira, sa egejskih ostrva, sela Peloponeza, Makedonije i Tesalije: vozovima, brodovima, autobusima. Pre nego što ih je zver progutala, bili su bića sa dve ruke, dve noge i vlastitom glavom, seljaci i ribari u svojoj svečanoj nedeljnoj odeći, radnici u kombinezonima, žene sa decom, studenti. Jednom rečju – narod. Isti onaj narod koji te se do juče klonio kao šugavog kera, koji nije hajao kada si govorio: ne dajte da vas nasamare dogmama, uniformama,

učenošću, da vas namagarče oni što vam naređuju, oni što vam obećavaju, oni što vas zastrašuju, oni koji jednog gazdu žele da zamene drugim, zaboga, ne budite stado ovaca, ne sakrivajte se pod kišobranom tuđe krivice, borite se, mislite svojom glavom, upamtite da je svako neko, dragocen pojedinac, odgovoran, kovač svoje sreće, branite svoje ja, srž svake slobode, sloboda je dužnost, pre svega dužnost, a tek onda pravo. Sada su te slušali, sada kada te više nema. Dok su išli ka trgu, nosili su tvoje slike, plakate sa pretećim i prkosnim porukama, lovorove vence, zastave, vence u obliku slova A, P, Z. A za Alekos, P za Panagulis, Z za zi, zi, zi. Tone gardenija, karanfila, ruža. Te srede, 5. maja 1976, žega je bila nepodnošljiva, a ja sam bila bez daha ne samo zbog nesnosnog smrada sasušenih latica već i zbog toga što sam znala da će sve to trajati samo jedan dan, rika će utihnuti, bol će se pretvoriti u ravnodušnost, gnev u poslušnost a vode zaborava umiriće se nad vrtlogom tvog potopljenog broda: Vlast će ponovo odneti pobjedu. Večna besmrtna Vlast koja na trenutak posrne da bi se potom ponovo rodila iz vlastitog pepela, poveruješ da si je srušio revolucijom ili pokoljem koji nazivaju revolucijom, kad eto ti je opet u punom sjaju, samo promeni boju i ništa više, čas je crvena, čas crna, žuta, zelena, ljubičasta, a narod prihvata, pati, prilagođava se. Jesi li zato na usnama imao onaj svoj neprimetni osmeh, gorak i šeretski?

Skamenjena pred kovčegom sa staklenim pokrovom kroz koji se video mramorni kip, tvoje telo, s očima usmerenim ka gorkom i šeretskom osmehu koji se ocrtavao na tvojim usnama, čekala sam trenutak kada će rulja da preplavi crkvu i obaspe te svojom zakasnelom ljubavlju, osećala sam prazninu ne samo zbog strašnog bola već i zbog straha. Vrata crkve bila su zatvorena rezom i ojačana gvozdenim šipkama, ali su polako popuštala pred divljačkim udarcima, kroz nevidljive procepe već su se uvlačili pipci. Obavijali su se oko stubova svoda, preplavili balustradu gineceja, vešali o rešetke ikonostasa. Prostor oko odra postajao je iz minuta u minut sve tešniji: da bih se odbranila od

guranja sa strane i otpozadi, morala sam da se naslonim na stakleni poklopac. To je bilo užasno jer sam se plašila da bih mogla da ga razbijem, padnem na tebe i ponovo osetim hladnoću koja je prožela moju ruku onog dana kada smo u mrtvačnici razmenili prstenje, na tvoj prst stavila sam prsten koji si ti stavio na moj prst, a na moj prsten koji sam ja stavila na tvoj prst, bez zakona i ugovora, jednog lepog dana pre gotovo tri godine, no unutra, u crkvi, nije bilo drugog izbora, čak je i konop koji je u početku okruživao odar popustio pred naletima licemera, znatiželjnika i ogavnih lešinara željnih da se probiju u prvi red kako bi ih svi videli i kako bi odigrali svoju ulogu u komediji. Slugeranje Vlasti pre svih, a potom uvek prisutni konformisti iz javnog i kulturnog života koji su bez problema dolazili do odra jer se rulja uvek sklanja u stranu kada iz limuzina izađe neko od izvolite-ekselencijo-prođite-ovuda. Kako su samo skrušeni u svojim otmenim sivim odelima, besprekorno čistim košuljama, s doteranim noktima, muka da te uhvati od tolikog dostojanstva. Za njima lažljivci koji trtljaju da su protivnici režima, demagozi, profiteri prljave politike, dakle lideri parlamentarnih stranaka koji su se probili laktajući se sa masom, ne zato što ona nije htela da ih propusti, već jer je htela da ih zagrlji. Kako samo pokušavaju da izgledaju ucveljeno, a krišom pokušavaju da vide da li se nalaze u objektivu fotografa, saginju se da odar obaspu svojim Judinim poljupcima i zamagljuju staklo svojom puževom slinom. Za njima oni koje si ti nazivao revolucionarnim ništarijama, budući sledbenici fanatika i ubica koji pucaju iz pištolja u ime proletarijata i radničke klase, oni koji na zlostavljanje odgovaraju zlostavljanjem, na beščašće beščašćem i sami postaju vlast. Da ne poveruješ kako dižu pesnicu, licemeri sa bradicama lažnih buntovnika, na namrštenim malograđanskim licima već se naziru buduće birokrate, budući gospodari. A na kraju popovi, srž svake sadašnje, prošle i buduće vlasti, svake sile, svake diktature. Da samo možeš da vidiš kako se šepure u svojim tamnim mantijama, sa svojim besmislenim znamenjem,

sa svojim kadionicama sa tamjanom koji zamagljuje i oči i um. Usred te grupe, veliki sveštenik, patrijarh pravoslavne crkve, u svilenoj ljubičastoj odeždi okićen zlatom, ogrlicama, dragocnim krstovima, safirima, rubinima, smaragdima, poje: „Vječnaja pamjat tebi.” No niko ga nije čuo jer se zvuk divljačkih udaraca u vrata sada mešao sa praskom polomljenog stakla, škripom brava koje su popuštale pred naletom, povicima onih koji su protestovali, sa potmulom tutnjavom na trgu gde se rika pretvorila u eksploziju. Prilepivši se za zidove crkve, hobotnica je nestrpljivo tražila da te iznesu.

Odjednom se začuo strahoviti prasak, glavna vrata su popustila, rulja je pokuljala unutra poput lave. Začuli su se zastrašujući krici i povici upomoć, oko odra stvorio se vrtlog koji me je bacio na sanduk, a potom pokopao neverovatnom težinom, izgubljena u mraku na jedvite jade sam razaznavala obrise tvog bledeg lica, tvojih ruku prekrštenih na grudima, svetlucanje prstena. Ispod mene sanduk je podrhtavao, stakleni poklopac je krckao, plašila sam se da će se svakog trenutka slo-
miti. „Nazad, životinje, zar hoćete da ga pojedete?” povikao je neko. A onda: „Do vozila, brzo, nosite ga do vozila.” Neverovatna težina je popustila, kroz neki otvor probio se zračak svetlosti, šest dobrovoljaca bacilo se u vrtlog i podiglo sanduk kako bi ga sačuvali. Namera im je bila da ga kroz sporedni ulaz iznesu do pogrebnog vozila zatrpanog masom ispred glavnog stepeništa. No zver više niko nije mogao da zauzda, kada je ugledala leš koji je bio više nego vidljiv kroz stakleni pokrov, potpuno je pomahnitala. Kao da rika više nije bila dovoljna i da sada želi da te proždere, sva se povila i ustremila na nosače koji u njenom stisku nisu mogli da krenu ni napred ni nazad, teturali su se, klizali, vapili: „Prolaz, molim vas, prolaz!” Na njihovim ramenima sanduk se uzdizao, spuštao, lelujao kao splav uzdrman olujom na moru, tresli su te i malo je nedostajalo i da te prevrnu, a ja sam uzaludno pokušavala da prokčim put udarajući rukama i nogama, zgrožena idejom da bi šestorica mogla da izgube

ravnotežu i da te prepuste izgladneloj zveri. Očajnički sam vikala: „Pazi, Alekose, pazi.” Stvorila se i bujica koja je pokušavala da nas odvuče u smeru suprotnom vozilu. Prošla je čitava večnost pre nego što je sanduk pristigao do kola, samo su ga na brzinu ugurali ukrivo kako se ne bi gubilo dragoceno vreme i kako bi se vrata što pre zatvorila, posle divovske borbe s noktima koji su grebali i stopalima koja su gazila, odupreli su se kandžama onih koji su pokušavali da ih ponovo otvore; prošla je čitava večnost pre nego što sam puzeći centimetar po centimetar uspela da se domognem mrtvačkih kola i sednem kraj uspaničenog vozača paralizovanog od straha da je to tek početak. Jer sada je trebalo stići do groblja.

To beskrajno putovanje sa iskošenim sandukom i tvojim telom, varvarski izloženom pogledima kao neki predmet u staklenoj vitrini, gotovo da je bio izazivački i kurvinjski poziv: gledajte-ali-nemojte-da-dirate. Ta beskrajna muka u kolima koja su se, zaglavljena u lavi, jedva micala, a kada bi i uspela da se probiju koji metar, odmah bi morala da se vrate u rikverc. Bilo nam je potrebno tri sata za trasu koja se u normalnim prilikama prevali za deset minuta: ulice Mitropoleos, Otonos, Amalia, Diakou, Anapafesos. Policajci koji su imali zadatak da prate povorku ubrzo su nestali u opštem metežu, mnogi ranjeni ili pretučeni, mladići zaduženi za red naprosto su počišćeni, od više desetina ostalo je samo pet-šest brodolomnika u modricama koji su svojim telima štitili odavno polupane prozore na kolima. Sve to najbolje je moglo da se vidi na fotografijama snimljenim iz visine, mrtvačka kola bila su tačkica koju je progutao vrtlog kompaktne mase nalik na oko ciklona, glavu hobotnice. Nije bilo načina da je se otarasimo, toliko se pripila uz nas da više nisam znala u kojoj se ulici nalazimo i koliko smo udaljeni od groblja. A kao da sve to nije bilo dovoljno, po kolima je pljuštalo cveće koje je klizilo ka šoferšajbni i potom stvaralo tamnu zavesu; zavladao je mrak sličan onom koji me je prekrrio kada su me pritislili uz odar. Povremeno bi se ta zavesa razredila, poklonivši mi poneki

zračak svetlosti, a tada sam videla prizore koji su me naterali da se zapitam, ne znajući odgovor: da li je moguće da su se iznenada, spontano probudili, da se ne ponašaju kao stado koje ide tamo kuda mu nareda oni koji komanduju, obećavaju ili zastrašuju. A možda je te mase ponovo poslao neki šakal koji je hteo da iskoristi tvoju smrt? Pa ipak ono što sam videla uklanjalo je svaku sumnju i grejalo mi srce. Grozdovi ljudi koji su se okačili o bandere i o drveće, načičkali na prozore, popeli na krovove, uspeli uz oluke, šćućureni kao ptice. Neka žena je plakala i kroz suze me preklinjala: „Ne plači!” Druga je skrhana bolom uzviknula: „Budi hrabra!” Jedan mladić u poderanoj košulji probio se kroz mravinjak, pružio mi tvoju svesku iz gimnazije, zasigurno njemu dragocenu uspomenu, i rekao: „Predajem je tebi.” Neka starica je mahala maramicom i jecala: „Zbogom, dete moje, zbogom!” Dva belobrada seljaka sa crnim šeširima, klečeći na asfaltu ispred kola, uzdigla su srebrnu ikonu uz vapaj: „Moli za nas, moli za nas!” Malo je nedostajalo da završe pod točkovima, rulja ih je vredala, sklanjajte-se-kreteni-sklanjajte-se, a oni su, ne mičući se sa asfalta, i dalje uzdizali srebrnu ikonu.

To je potrajalo sve dok neki glas nije prošaptao stigli-smo, oko nas se otvorio mali procep u prostoru, vozač je stao, neko je izvukao sanduk da bi potom na ramenima nosača polako krenuo tom neočekivanom čistinom praćen ledenom tišinom. Zver više nije rikala, skakala, pritiskala, premda je bila tamo. Veštim manevrom nekoliko pipaka stiglo je na odredište pre kola, desetina hiljada ljudi preplavile su groblje, uz potpuni muk. Nije bilo nadgrobne ploče niti obeležja gde nije bilo nekog, zakrčili su sve aleje i staze, na svakom čempresu i spomeniku visili su kao grozdovi, uz potpuni muk. U toj ledenoj tišini koračali smo čistinom koja se nemo otvarala pred nama i nemo zatvarala kada bismo prošli; krenuli smo ka raci koja se nije videla, a onda sam je odjenom ugledala. Uska, duboka, kao da se pod mojim cipelama stvorio bunar. Zateturala sam se. Neko me je prihvatio i pridigao, naslonili su me na susedni grob, sahrana je počela. Ali

na ivici bunara zver je podigla bedem od tela, a da bi te položili kako treba, glavu ispod krsta a stopala ka stazici, trebalo je okrenuti sanduk. Bedem nije popuštao, čvrst kao stena, grobari su uzalud molili nazad-pomerite se-nazad, te su te na kraju spustili onako kako je sanduk stigao, glavom ka stazici i stopalima ispod krsta koji će postaviti. Jedini pokojnik, koliko znam, sa krstom iznad stopala. A kada su te već spustili u raku, ko zna odakle, pompezno se pojavio veliki sveštenik u svojoj ljubičastoj mantiji, sa svojim zlatom i ogrlicama sa safirima, smaragdima i rubinima. Zamahnuo je svojom pastirskom palicom, kako bi ti dao večni blagoslov, i istog trenutka naglavce upao u raku, razbivši stakleni pokrov. Tu je ostao nekoliko sekundi, sav groteskan i crven od sramote, da pokupi svoje stvari, a potom rukama počeo da traži neki oslonac kako bi se popeo. Izvukli su ga, a on je uvređeno nestao zaboravivši da ti da večni blagoslov. Prvo grumenje zemlje palo je po tebi. Palo je muklo i prigušeno, ali ih je zver čula. Stresla se kao da ju je prodrmao strujni udar, tišina se raspala i pretvorila u apokaliptične krike. Neko je urlao nije-umro, Alekos-nije-umro, dok su drugi vikali nešto što najpre nisam uspela da shvatim, ali sam potom razaznala, moje ime i naređenje piši-ispričaj-piši i dok su lopate sa zemljom rastakale moju dušu i zatrpavale mramorni kip, gorki i šeretski osmeh, dok su se crvene zastave besmisleno vijorile, ponovo se začula rika: neprekidna, zaglušujuća, nepodnošljiva, pred kojom je uzmicao svaki drugi zvuk, odjekivalo je *zi, zi, zi. Živi, živi, živi.*

Trpela sam sve dok bunar nije bio krcat, dok nije postao piramida uvelih venaca, sa laticama koje su još jače omamljivale, a onda sam pobešla. Dosta sa lažima i spontanim ili organizovanim okupljanjima, privremenim i zakasnelim ljubavima, jednodnevnim bolom i besom. Ali što sam bežala dalje, što sam je više odagnavala, ta prokleta rika me je pratila kao odjek sećanja, sumnje, dakle nade, progonila me je kao tik-tak nekog sata bez kazaljki. Živi, živi. Živi, živi. Živi, živi. Čak i kada te je rulja zaboravila i ponovo postala stado koje ide tamo kuda mu

kaže onaj ko izdaje naređenja, obećava ili zastrašuje, kada su tvoj poraz i večiti trijumf onih koji naređuju, obećavaju i zastrašuju, postali jasni, ona je odzvanjala, kao neki duh zalepljen za zidove mog mozga, šćućuren u procepima moje savesti, neuništiva čak i kada sam joj suprotstavljala logiku, zdrav razum, cinizam. Tako sam u nekom trenutku i ja pomislila da je to možda tačno. A ako i nije bilo tako, trebalo je učiniti nešto da izgleda da je to tačno ili da postane tačno.

* * *

Tako sam krenula stazama, čas obasjanim suncem, a čas prekrivenim maglom, čas prohodnim, a čas trnovitim, lice i naličje života bez koga ni on sam ne bi postojao. Zaputila sam se putevima koje sam poznavala budući da smo ih zajedno prepešačili, i nepoznatim stazama koje sam poznavala samo iz tvoje priče kako bih pronašla tvoju bajku. Uobičajenu bajku o junaku koji se bori sam, neshvaćen, ponižavan, izložen stalnim udarcima. Uobičajena priča o čoveku koji nije hteo da poklekne pred crkvom, strahovima, modama, ideološkim šemama, apsolutnim principima iz ma kog pravca dolazili i ma koje boje bili, čoveku koji propoveda slobodu. Uobičajenu tragediju pojedinca koji se nije prilagođavao, koji se nije mirio, koji je mislio svojom glavom, pa su svi želeli njegovu smrt. I evo te priče, moj jedini mogući sagovorniče, tamo pod zemljom, dok sat bez kazaljki kreće putevima sećanja.

PRVIDEO

PRVO POGLAVLJE

Te noći usnio si taj san. Galeba koji leti u praskozorje, prelepog galeba sa srebrnim perjem. Bio je sam i odlučno leteo iznad uspavanog grada, činilo se da mu celo nebo pripada, kao da u sebi nosi ideju života. U jednom trenutku naglo se obrušio nadole kako bi zaronio u more, napravio je rupu na površini iz koje je šiknuo vodoskok svetlosti, grad se probudio prepun radosti jer dugo nije video svetlost. Istovremeno se po brežuljcima zapalio plamen, a ljudi su širom otvorili prozore kako bi proširili tu divnu vest, hiljade njih pohrlilo je na trg da to proslave, sloboda je ponovo izvojevana: „Galeb! Pobedio je galeb!” Ali ti si znao da su svi pogrešili, da je galeb poražen. Čim je uronio napalo ga je hiljade riba, grizući mu oči i i kidajući krila, nastala je strašna borba, do poslednje kapi krvi. Galeb se vešto i srčano borio, ključao do iznemoglosti, trzao i koprcao, oko njega se sve zapanilo i uzburkalo, talasi su krenuli ka stenama, ali sve je bilo uzalud: riba je bilo previše, a on sam samcat. Pokidanih krila, izranjavljenog tela, unakažene glave, gubio je sve više krvi, borio se sve slabije i na kraju, uz bolni krik, potonuo u ambis zajedno sa svetlošću. Plamen na brežuljcima se ugasio, a grad je ponovo obavio mrak, kao da se ništa nije dogodilo.

Probudio si se sav u znoju: sanjati ribe za tebe je uvek bio loš predznak, i one noći kada je došlo do puča u san su ti došle ribe. Ajkule. Znojio si se jer si shvatio da je galebov poraz upozorenje, možda bi sve trebalo odložiti za koji dan, ili za nedelju dana, ponovo proveriti mine ispod mostića, da budeš potpuno siguran da nisi negde pogrešio. No prethodne večeri već je započelo odbrojavanje, u osam ujutro eksplodiraće dve bombe u parku i na

stadionu, šumu na brežuljku, baš kao i u snu, zahvatiće plamen, a ionako više nisi mogao da dođeš do drugova koji su preuzeli taj zadatak. A i da nije tako, šta bi im rekao: da si sanjao kako ribe proždiru galeba, a da su za tebe ribe loš predznak? Nasmejali bi se ili bi pomislili da te je obuzeo veliki strah. Nije ti preostalo ništa drugo nego da se obučeš i pođeš. Navukao si kupaće gaće, pantalone i košulju. Bio je avgust, planirao si da skinješ pantalone i košulju i ostaneš u kupaćim gaćama čim budeš došao tamo: svako bi pomislio da si neki čudak koji voli da se kupa u zoru. Ko bi krenuo da ubije tiranina u kupaćim gaćama? Obuo si espadrihle. Biće ti potrebne zato što su stene oštre. A možda i neće? Ne, ni one nisu potrebne na delu između puta i obale jer ćeš, čim dođeš do stena, skočiti u vodu kako bi doplivao do motornog čamca. Uzeo si novčanik sa novcem i lažnim dokumentima, stavio ga u kupaće gaće, ali si potom promenio mišljenje i izvadio ga. Ne treba nositi nikakve dokumente: ni prave ni lažne. Ako se ribe dočepaju galeba, bolje je da nema nikakav identitet. A ako ga ubiju, u novinama će samo pisati da je na obali kod Sunija pronađen leš nepoznatog muškarca. Starost, nekih tridesetak godina. Visina, metar i sedamdeset četiri. Težina, nešto manje od sedamdeset kilograma. Građa, kršna. Kosa, crna. Boja kože, izrazito bela. Lični belezi, nema ih, osim brkova. Ali mnogi ljudi u Grčkoj nose brkove.

Pogledao si na sat: skoro je šest. Uskoro će ti Nikos dati znak automobilskom sirenom, a dok si čekao da on zatrubi preplavilo te je mučno sećanje na prethodne mesece. Dana kada si pobegao iz vojske kako ne bi služio tiranina, kako si se potucalo od kuće do kuće tražeći nekog ko bi ti pružio utočište, ali niko ti ga nije pružio, niko ti nije pomogao, policijski obruč se sve više stezao oko tebe, već si mogao da osetiš kako ti dahću za vratom, pokolebane vere pitao si se: mučiti se, boriti se, za koga, zašto? Dana kada si shvatio da će te upropastiti tuđi strah, tuđa poslušnost, tuđa pokornost i da treba napustiti zemlju, pobeći u potrazi za novim domom u kome bi potražio gostoprinstvo,

sa lažnim pasošem ukrcao se u avion i došao do Kipra, ali te je policija i tamo progonila, i tamo si osetio njihov dah za vratom, i tamo si se pokolebao i zapitao: mučiti se, boriti se, za koga, zašto? Dana kada si shvatio da ni tamo ne možeš da postigneš ništa, ministar unutrašnjih poslova Georgazis te je progonio kako bi te predao hunti, dakle morao si ponovo da bežiš, bio si gladan, bilo ti je hladno, noću si spavao u napuštenoj kolibi, a danju krao voće po poljima kako bi se prehranio, i stalno si ponavljao mučiti se, boriti se, za koga, zašto? Dana kada te je sudbina odvela do jedine osobe koja je mogla da te spasi, do predsednika Makariosa, a on ti je ponudio da ti izda dokument sa kojim ćeš se domoći Italije, uz reči pošite-do-mog-ministra-Georgazisa-on-će-ga-potpisati, a ti si tamo otišao sa zebnjom u srcu da su ti postavili zamku, bio si spreman da povičeš: u redu, uhapsite me – ionako čemu mučiti se, boriti se, ljudi ne znaju šta da učine sa slobodom. A on se, podigavši svoje mračno lice uokvireno gustom garavom bradom koja je skrivala sve osim pronicljivih očiju, nasmešio: „Uh, baš ti. Baš ti koga sam mesecima hteo da ukebam. Razumeš li kakvom ću se riziku izložiti ako ti pomognem?” „Onda nemojte da mi pomognete, predajte me pandurima. Ionako čemu...” „Mučiti se, boriti se? Za život, sinko moj. Oni koji se mire ne žive: oni preživljavaju.” A onda: „O čemu razmišljaš, sinko?” „Samo o jednoj stvari: o malo slobode.” „Znaš da pucaš, gađaš u metu?” „Ne.” „Znaš li da praviš bombe?” „Ne.” „Da li si spreman da umreš?” „Da.” „Hm, umreti je lakše nego živeti, ali pomoći ću ti.” Zaista ti je pomogao. Sve što si znao naučio si od njega. Bez njega nikada ne bi bio u stanju da napraviš dve mine koje su sada postavljene ispod mostića iza okuke. Pet kilograma tritola, kilo i po plastike, dva kila šećera. „Šećera?” „Da, ubrza sagorevanje.” Zabavljao si se, kao da se igraš, slušajući njegove instrukcije: „Da li je dovoljno slatko? Bolje da dodamo još koju kašičicu.” No sada, kada si pomislio da to više nije igra, naježio si se, sada treba ubiti jednog čoveka. Nikada nisi pomislio da bi mogao da ubiješ čoveka, nisi mogao

čak ni mrava da zgaziš. Na primer ovog mrava koji je mileo po tvojoj ruci. Lagano si ga stisnuo prstima i položio na stočić. Čuo si kako neka kola trube.

Proverio si vreme, šest sati, odlučnim korakom spustio si se niz stepenice, stigao do Nikosa koji je sedeo za volanom taksija. Nikos je bio tvoj rođak, radio je kao taksista. Odlučio si se za njega zato što ti je bio rođak, pa si mogao da mu veruješ, ali i zato što je taksista. Taksi manje upada u oči: koji bi policajac pomislio da njih dvojica idu da izvrše atentat taksijem. A osim toga kupovina ili iznajmljivanje kola bilo bi skupo, ti nisi ni imao dovoljno novca da kupiš ili iznajmiš automobil, imao bi ga da si bio član neke partije, da si se prilagodio njenoj ideologiji, njenim zakonima, njenom oportunističkom: ako ne pripadaš nijednoj partiji, ako ne nosiš ničiji barjak, ko će da te čuva, ko će da te finansira? U Rimu, gde si se sklonio kada si napustio Kipar, politički mešetari su ti pružili praznu priču i ništa više. Puku milostinju. Drug ovde, drug onde, živeo internacionalizam i sloboda, u najboljem slučaju poneka soba da prespavaš i krčma da utolliš glad, ali ništa više. Jednom te je primio neki socijalistički funkcioner, jedan od onih kome na licu možeš da pročitaš da je karijerista, kadar da ga zavuču bližnjima, mogao si da se zakuneš u život da će se pre ili kasnije taj domoći visoke pozicije. Gledao te je kroz svoje debele naočare, mastan kao svinja, i obećavao ti brda i planine: drug ovde, drug onde, živeo internacionalizam i sloboda. Pa ipak iz Italije si otputovao praznih džepova, a ni kasnije ti nije pristigla ni drahma. Što se pak tiče zemljaka koji je trebalo da ti pomognu, poput onog koji je video sebe kao vođu levice u izgnanstvu, njih si dobro poznavao. Da ugroze svoj položaj zbog nekog ludaka koji sa šačicom drugih ludaka namerava da ubije tiranina? Ni u snu. Naravno, u slučaju da atentat uspe, obrušili bi se na tebe kao skakavci na žito, preuzeli bi ulogu saučesnika i zaštitnika, a sad su ti nudili samo čašicu konjaka: pij momče, i mnogo sreće. „Jesi li večerao sinoć?“, upitao je Nikos. „Da, sinoć jesam.“ „Gde?“ „U jednom restoranu.“

„Nije te bio strah da se pojaviš u restoranu?” Slegnuo si ramenima i ćutke počeo da računаш da li ima vremena da prođeš kroz Glifadu, da baciš pogled na kuću sa vrtom narandži i limunova. Tamo si proveo dečastvo i mladost, tamo su živeli tvoji roditelji: kada si se vratio u Atinu, jedva si se uzdržao da ne odeš tamo. Nadrljaćeš ako se prepustiš romantičnim osećanjima, govorio je Georgazis. Romantičnim osećanjima? Možda, ali čovek je ljudsko biće i zbog tih romantičnih osećanja. „Prođi kroz Glifadu!”, naredio si Nikosu. „Kroz Glifadu? Ali zakasnićemo!” „Radi ono što ti kažem!” Nikos je projurio ogromnom brzinom, jedva si razaznao prozor sobe u kojoj je spavao tvoj otac i vrt u kome je starica obučena u crno zalivala ruže. Raznežio si se kad si shvatio da tvoja majka i dalje ima istu naviku, da se probudi u zoru kako bi zalila ruže, srce ti se steglo pri pomisli na oca koji spava, još jednom si se osvrnuo i bacio pogled ka kući, ali je Nikos već skrenuo u susedni bulevar, a ubrzo je taksi stigao na magistralu duž mora. Tim putem je, svakog jutra, prolazio tiranin u svom blindiranom linkolnu, kako bi iz svoje rezidencije u Lagonisiju došao do Atine. Tokom poslednjih sedmica prošao si bezbroj puta tom magistralom u potrazi za najboljim mestom za postavljanje mina, prvi izbor pao je na kameni luk, svidela ti se ideja da ga bombarduješ, da ga stigne božanska kazna kao da ga je Zevs pogodio gromom. Ali to se ne bi odigralo tako jer eksploziv deluje odozdo nagore, pa si zato bio primoran da odabereš mostić iza okuke. To nije ni bio pravi mostić, već četvrtasta cementna jama prelivena asfaltom debljine pola metra. Udaljenost između dna jame i uličnog asfalta bila je osamdeset centimetara, uslovi nisu mogli da budu bolji. Ako se tamo postave mine otvoriće se ponori prečnika tri ili četiri metra, a efekat rasprskavanja biće razarajući. Jedini problem bio je kako pobeći usred bela dana. Georgazis mu nije slučajno rekao da atentat treba izvršiti u mraku, niko nije bolji zaštitnik begunca od mraka. A šta ako te ugledaju kako bežiš? Šta da se radi.

Uostalom ti nisi voleo mrak. Kroz mrak se kreću šišmiši, krtice, uhode, a ne ljudi koji se bore za slobodu.

Stigao si do mostića u petnaest do sedam. Nikos je otvorio gepek da bi ti dao žicu kojom ćeš povezati mine a ti si istog trenutka opsovao. Klupče je bilo skroz zamršeno, čvor do čvora, „Šta si uradio, nesrećniče, šta si uradio!“ „Ja ništa, ja...“ Ali vremena za raspavu više nije bilo, a još manje da se sve odmrsi. Skinuo si se, dao Nikosu košulju, pantalone i cipele i bosonog u kupaćim gaćama pošao ka mostiću stežući uz grudi to zamršeno klupko.

* * *

Taj mostić više ne postoji. Jama je ispunjena zemljom kada su proširivali magistralu i ispravili krivinu: kad bi prošao tuda, ne bi mogao da raspoznaš ni gde se nalazio. Pa ipak ja ga se odlično sećam, videla sam ga kada si me odveo tamo pre nego što su ga uklonili, a odlično se sećam i kako si mi opisao to jutro. Tog jutra more je bilo uzburkano, žestoki talasi lomili su se o obalu i bilo je hladno. A možda ti je bilo hladno zbog isprepletene žice? Nikako nisi mogao da se smiriš, da shvatiš kako se to dogodilo. Možda je Nikos zavrležao žicu u gepek suviše naglo, možda je zaboravio da je uveže, pa je drmusanje u taksiju učinilo svoje. Kako god bilo, dvesta metara besprekornog koluta pretvorilo se u zamršeni splet, čim bi raspleo jedan čvor, napravio bi se drugi, a kada bi razmršio i njega, stvarao se novi... U očajanju si počeo da kidaš. Izdvojio si neizuvijani deo i izmerio ga. Otela ti se nova psovka: samo četrdeset metara, tek petina neophodne dužine. Stena iza koje si planirao da aktiviraš mine i pobegneš bila je udaljena od mostića dvesta metara, kako sada da promeniš plan, kako? Za tu stenu odlučio si se posle bezbroj proba i merenja, između ostalog i zbog toga što si odatle imao izvanredan pregled. U jednom trenutku, kada se crni linkoln

nađe između okuke i mostića, hauba nije u potpunosti vidljiva jer je zaklanja neki ulični znak, a prema proračunu upravo je to momenat za aktiviranje mine. Uz to ta stena bila je blizu vode, pa si odatle mogao brzo da skočiš u nju. A ako to moraš da uradiš sa četrdeset metara udaljenosti, značilo bi da moraš da trčiš sto šezdeset metara pre nego što stigneš do vode. A morao si i sve ponovo da preračunaš. Kakav je vidik sa četrdeset metara? Povezao si jedan kraj žice sa minama a zatim, sa drugim krajem u ruci, krenuo da proveriš dokle dopire. Prokletstvo, dopirala je do tačke sa koje se put uopšte nije video zbog neke zaklonjene kosine, a da stvar bude još gora, na tom mestu ti bi bio skroz izložen. Vratio si se istim putem: sa tako kratkom žicom jedina mogućnost bila je da se smestiš tik ispod puta, desetak metara od mostića i da rizikuješ da i sam odletiš u vazduh. Samoubistvo. Pa ipak drugih rešenja nije bilo, a prednost ti je bila što ćeš na vreme ugledati crni linkoln. Prednost? Kakva prednost? Ako hoćeš da ga vidiš dobro, moraš da pomoliš glavu iznad ivice asfalta, a da nevolja bude još veća, proračuni više nisu vredeli. Trebalo je ponovo izračunati, primenivši nove kriterijume, odabrati različit trenutak za aktivaciju mina, a ako se pogreši samo sekund ili delić sekunde, sve će otići u propast: dovoljan je delić sekunde da se promaši meta. Dakle, na posao. I to brzo, ne smeš da izgubiš ni trenutak. Crni linkoln dolazi do mostića obično oko osam a sada je skoro petnaest do osam.

Tvoj mozak je počeo grozničavo da radi. Da vidimo: kola se kreću brzinom od sto kilometara na sat, sto kilometara ima sto hiljada metara, jedan čas iznosi tri hiljade šesto sekundi, sto hiljada podeljeno sa tri hiljade šesto jeste približno dvadeset sedam, dakle svakog sekunda linkoln prelazi približno dvadeset sedam metara. Svake desetinke sekunde dva metra i sedamdeset centimetara. Ali kako da se izračuna ta desetinka sekunde? Pomoću glasa, učio ga je Georgazis: *hilia ena, hilia dio, hilia tria*. Hiljadu jedan, hiljadu dva, hiljadu tri. Dobro, tako ćeš i da uradiš. Probao si nekoliko puta kako bi odredio pauze između

hiljadu jedan i hiljadu dva i hiljada dva i hiljadu tri, pogledao si još jednom ka minama, povezao žicu i spremno čekao. Sedam i pedeset pet. Pet minuta da se opustiš, preispitaš samog sebe... Jorgos Papadopoulos, tako se zvao čovek koga ćeš za pet minuta ubiti i sa kojim ćeš, možda, zajedno odleteti u vazduh. Ko zna kako izgleda izbliza, glavom i bradom? Nikada ga nisi video uživo, znao si ga samo sa fotografija. Na fotografijama je bio smešan, ličio je na malog pauka: imao je sitne brčiće i izbečene oči. Diktatori su uvek smešni, uvek su im izbečene oči. Razrogačuju ih kao da hoće da uplaše neko dete: ako-ne-budeš-slušao-bićeš-kažnjen! Kada si jednom prilikom video njegovu fotografiju, pomislio si u sebi: voleo bih da se sretnem s njim, licem u lice. No to je bilo pre nego što si počeo da spremaš atentat, posle to više nisi pomislio. Tokom poslednje dve nedelje, na primer, kada si krišom proveravao satnicu, trasu, u koliko sati izlazi iz svoje vile u Lagonisiju, brzinu kojom se kreće njegov automobil, broj vozila iz obezbeđenja, mogao si da mu vidiš lice. Međutim, čim bi se crni linkoln približio, ti bi okrenuo glavu. Istina je da je neko mogao da te prepozna, ali u suštini pomisao da mu vidiš lice nije te nimalo privlačila. Ako pogledaš neprijatelja u lice i primetiš da je on, uprkos svemu, čovek sličan tebi, zaboravićeš ko je i šta predstavlja: biće ti teže da ga ubiješ. Bolje je zavaravati se da ubijaš automobil. I kada si pravio mine, kada si proučavao vreme i rastojanje, kada si delio sto hiljada sa tri hiljade šesto, mislio si samo na automobil, a ne na čoveka u kolima. Štaviše na dva čoveka jer je za volanom bio šofer. Mili bože, šofer. A kakav li je on čovek? Neka ništarija ili nevino ljudsko biće, nesrećnik koji mora da zaradi platu? Mora da je ništarija: čestita osoba ne bi pristala da bude šofer tiraninu. A možda i bi? Ne treba da razmišljaš o tome, u ratu se ne postavljaju takva pitanja. U ratu se puca: pa koga strefiš. Neprijatelj u ratu nije ljudsko biće, on je meta koju treba pogoditi i tačka: ako se kraj njega nalazi neki nesrećnik ili neko dete, šta da se radi. Šta da se radi? Malo sutra šta da se radi: da li je ispravno na nepravdu

odgovoriti nepravdom, na krv krvlju? Ne, nije. A ako se malo porazmisli, besmisleno je i uzimati rat za primer: ne postoji ništa gluplje, ništa reakcionarnije od koncepta rata, a osim toga da li si ikada voleo rat? Ti nisi hteo ni da budeš vojnik, stalno si odlagao odlazak u vojsku, uniformu si obukao sa dvadeset i osam, pripala bi ti muka čim bi ti dali pušku u ruke. Pa ipak kada bi pomislio na šofera, obuzelo bi te neko nelagodno osećanje i sramota, morao si da se pomučiš da samom sebi kažeš ono što si govorio svojim saborcima: nasilje priziva nasilje, gnev potlačenih protiv ugnjetavača je opravdan, ako te neko ošamari, ne treba da mu pružiš drugi obraz nego da mu uzvратиš, taj čovek je ubio slobodu, u staroj Grčkoj ubice tirana slavljene su spomenicima i lovorovim vencima. Čak i rečenicu koju si naučio napamet: ja ne umem da ubijem čoveka, ali tiranin nije čovek, on je tiranin. Iznenada ti je ta rečenica zazvučala sumnjivo, gotovo kao laž. Da li ti je zbog toga bilo toliko hladno? Glupost: osećao si hladnoću zato što si bio nag i zato što je bilo hladno.

Šćućurio si se između kamenja, rukama si obgrlio noge kako bi se malo ugrejao. Motorni čamac je pristigao tačno na vreme, a potom se uputio prema dogovorenoj uvali. Koliko je udaljena: da li ćeš uspeti da doplivaš do nje? Voda je jutros sigurno ledena: biće teško skočiti u ledenu vodu i plivati do čamca. Naravno, ako i ti odletiš sa automobilom u vazduh, ako ne uspeš da se na vreme dočepaš obale, da skočiš, tog problema neće biti. Život. Kako je samo apsurdan život. Pritisneš prekidač, uspostaviš kontakt između pozitivnog i negativnog pola i... Začuo si kako se približava kolona vozila. Skočio si na noge i tužno promrmljao: „Samo hrabro, kucnuo je čas.”

* * *

Bila je to prava povorka. Na čelu policijska pratnja na motorima, tri policajca zdesna i tri sleva, za njima kolona automobila,

najpre dva džipa, pa onda vozilo hitne pomoći, a za njim automobil s radio-vezom, zatim još četvorica motociklista, a onda on: crni linkoln. A iza njega još jedan džip i još jedna patrola motociklista. Upravo je prelazila poslednji pravolinijski deo puta, uobičajenom brzinom. Uskoro će zamaći iza krivine, a posle nje ponovo će biti na vidiku. Buka je bila sve jača, izdužio si vrat da bi bolje video. Prva dvojica motociklista već su prevalila krivinu i išla su ti u susret, savršeno su se videli, mogao si da im razaznaš crte lica. No kada su došli do znaka, postali su samo mutna senka, pa si na osnovu toga shvatio da ti ne preostaje ništa drugo nego da se osloniš na intuiciju i proračun, imajući u vidu da od prve mine do znaka ima osamdeset metara, da se ta distanca brzinom od sto kilometara na sat prelazi za otprilike tri sekunde. Otprilike! Tvoj mozak je počeo grozničavo da radi, telo ti se ukočilo u grču: nevolja je upravo u tom „otprilike”. Ako se za jedan sekund prelazi dvadeset sedam metara, za tri sekunde preći će se osamdeset jedan metar a ne osamdeset, pa bi prva mina eksplodirala prekasno, a samim tim i druga budući da je udaljena jedan metar, dakle na osamdeset prvom metru umesto osamdeset drugom metru. Zaključak: aktivaciju treba odložiti. Ali za koliko? Jednostavno: ako se za desetinku sekunde prođe 2,7 metara, eksploziju treba odložiti za otprilike tri desetinke. Otprilike! Ponovo to „otprilike”. A sve to pod uslovom da crni linkoln ne promeni brzinu. Mili bože! Koliko traju tri desetinke sekunde? Kao treptaj oka? Ne, manje. Čovek nije u stanju da izmeri tri desetinke. A te tri desetinke su sudbina. Treba se prepustiti sudbini i ne gubiti vreme. Ne gledati štopericu. Brojati sporije. *Hilia ena, hilia dio, hilia tria*. Hiljadu jedan, hiljadu dva, hiljadu tri. Sporije? A šta u ovom slučaju znači „sporije”? Prošla su dva džipa. Prošla je hitna pomoć. Prošlo je vozilo sa radio-vezom. Prošli su motociklisti. Sad će on da se pojavi. Evo ga: crn. Približava se. Sve više se približava, crn. Sve je veći, sve crniji. Za koji trenutak stići će do znaka i postati mutna senka. Nadajmo se da mi ruka neće zadrhtati. Nije zadrhtala. Nadajmo

se da linkoln neće ubrzati ili usporiti. Nije ubrzao, nije usporio. Samo što nije stigao. Stiže. Stigao je... Hiljadu jedan, hiljadu dva, hiljadu tri, aktivacija!

U jednom večnom trenutku, dugom milione godina, ništa se nije dogodilo. A onda je tvoje bubne opne zaparao potmuo, zlokoban prasak, kamenje je počelo da leti, podigao se oblak sive prašine. Samo jedan oblak, samo jedan prasak. Samo je jedna mina eksplodirala. Da li je moguće da te nijedan kamen nije pogodio? Da li je moguće? U neverici si počeo da se pipaš. Ali nije bilo vremena za radost jer ti je istog trenutka prostrujalo da si ostao nepovređen zato što nisi obavio zadatak. Blindirana kola koja lete u vazduh stvaraju mnogo veću buku, podižu mnogo veću prašinu, a ne bi padalo samo kamenje. Dakle šta nije bilo kako treba? Punjenje, vreme, brojanje *hilia ena, hilia dio, hilia tria*, sudbina? Ali zašto nije eksplodirala druga mina? Da li nisi dobro povezao žicu, nisi dobro postavio detonator? A da nije šećer, igra sa šećerom da-li-je-dovoljno-slatko-bolje-da-dodamo-još-koju-kašičicu? Postavljao si sebi sva ta pitanja dok si trčao. Gotovo nesvesno, pošto si se u neverici ispipao, pojurio si nizbrdo i sada si trčao, trčao sa samo jednim ciljem pred sobom: stići do mora, skočiti, nestati u vodi, živeti. Živeti. Iznenada ti se pod nogama našlo more, obujmilo ti je telo koje je tonulo u ledenoj vodi, a kroz glavu ti je prolazilo zaista-je-ledena, u jednom trenutku postala je toliko ledena da si morao da isplivaš na površinu. Tako si mogao da baciš pogled ka magistralli po kojoj su trčali policajci sa pištoljima u rukama, taj prizor te je zabrinuo: napunio si pluća vazduhom i ponovo zaronio kako bi zaplivaio ispod vode. Plivao si odlučno i snažno, oduvek si bio šampion, ali more je bilo uzburkanije nego što si mislio, snažna struja povukla te je ka obali umesto ka čamcu: ponovo si izronio da bi udahnuo vazduh. Po drugi put pogledao si policajce da proveriš da li se kreću u tvom pravcu. Ne, svi su se ustremili ka jami ispod mostića, nisu te videli, mogao si mirno da nastaviš. Ta prokleta struja, samo da nije te proklete struje. I da nisi za-

dihan. Ostao si bez daha. Povremeno si morao da se zaustaviš da dođeš do daha i tako si gubio dragoceno vreme. Kakvi talasi, da ne poveruješ kakvi talasi. Jedan snažan val bacio te je na stenje, sav ošamućen uhvatio si se za neku izbočinu. Koliko je vremena prošlo dok si se tako ošamućen držao za tu izbočinu, nesvestan posledica? Posledice tog neplaniranog odmora postale su ti jasne tek kada su tvoje zabrinute oči potražile motorni čamac. Rekao si im da sačekaju pet minuta, ni minut duže. To si im rekao grubo, da bi te ozbiljno shvatili: „To je naređenje!” Sigurno će otići čim istekne pet minuta. Treba nešto uraditi, istog trena. Najbolje je izaći iz vode i prepešačiti do uvala u kojoj se čamac nalazio. Sigurno su te ugledali, sačekaće te. S mukom si se pridigao iz vode. Počeo si da trčiš, poguren, stenje je bilo oštro, svaki korak nova rana, novi tup bol, ali si se zato vrlo brzo približio uvali. Još samo pedeset metara, a onda ćeš moći da vikneš: „Evo me! Stižem, sačekajte me, stižem!” Potom ćeš skočiti i posle nekoliko zamaha oni će krenuti ka tebi. Trideset metara. Dvadeset metara. Deset: „Evo me! Stižem, sačekajte me, stižem, sačekajte me!” Čamac se pokrenuo. Zaplovio je ka pučini i nestao.

Nestao je, a ti ćeš se sećanjem većito vraćati na sliku tog broda koji kreće ka pučini, ne sačekavši te, stižem-sačekajte-me-stižem, nećeš se oporaviti od osećaja praznine koji te je obuzeo u tom trenutku. Došlo ti je da zaplačeš, da vikneš kukavice, bedne kukavice. Očaj. Pitanje šta-uraditi-sada, šta-uraditi. Podigao si pogled ka magistrali gde je obezbeđenje privremenom barikadom blokiralo put, ljudi u uniformi su usplahireno pretraživali i vikali: „Pretražite obalu! Pazite na sve što se miče!” Šta raditi? Sakriti se, naravno. Ali gde? Tvoje zenice su uspaničeno tražile po okolini neku rupu ili izdubljenje gde bi mogao da se skloniš. Evo je! Ona mala špilja, nekakav procep između stenja. Zaista je tesna, ali nije bilo drugog izbora. Dopuzao si do nje. Skupio si se unutra kao neki mekušac u školjki ili fetus u posteljici: glavu si položio na kolena, rukama obujmio noge. Ako uspeš da ostaneš

tamo do mraka, možda ćeš uspeti da se izvučeš. Naravno, to neće biti kraj problema, naročito će biti teško kretati se noću go i bos, ali ti si na raznim mestima duž obale imao drugare koji mogu da ti pomognu. Šta ćeš im reći kada ih budeš sreo? Šta ćeš reći ako te nešto pitaju ili ako osetiš prećutni prekor? Da je sve propalo zbog kratke žice, zbog zamršenog klupka, zbog proračuna koje si na brzinu morao da promeniš, zbog tri desetinke sekunde, zbog sudbine? Prekasno si aktivirao, sad ti je bilo jasno. Presporo si brojao *hilia ena, hilia dio, hilia tria*: prva mina je eksplodirala pošto je linkoln prešao most i bio tri metra od njega. A druga mina? Kako ćeš objasniti što druga mina nije eksplodirala? *Oh Theòs! Theòs mu!* Oh bože, bože moj! Toliko truda, toliko bola, toliko žrtvovanja, toliki meseci uzalud. Uzalud! Ne smeš da razmišljaš o tome. Poludećeš ako budeš razmišljao o tome. Bolje je da ti misli odlutaju negde drugde: da misliš o školskim bombama, o požaru na brežuljcima. U vreme atentata trebalo je da pukne jedna bomba na stadionu i jedna u parku, a potom da požar zahvati drveće na brežuljcima. Plameni venac koji će probuditi ceo grad. Galeb, galeb! Tvoja naređenja bila su precizna. Ali da li su ih izvršili ili ne? Četrnaest apostola je premalo za jednog Hrista koji je naumio da sam obori tiraniju, moraš i sam to da priznaš. A ako ti nisi uspeo, i oni imaju pravo na neuspeh. Možda ništa nije eksplodiralo ni na stadionu, ni u parku, možda nije bilo požara na brežuljcima. Ništa posle ništa. Šta će reći Georgazis? A šta politički mešetari koji se nisu držali svoje reči niti svojih obećanja? Sigurno će veličati svoju dalekovidost: taj ludak samotnjak, taj uobraženi pobunjenik koji misli da može da zameni partije, partijsku disciplinu, logiku ideologije. Na sreću, mi smo to naslutili, znali smo da ga ne treba ozbiljno shvatiti. Tačka. Sada je preostala samo jedna stvar: umaći. Kako je samo bilo teško biti tako šćućuren, odoleti nagonu da se ispruži ruka ili noga, trpeti žmarce u zglobovima. A odakle li se pojavila ta tromost i želja za snom? Moraš da se odupreš, da ostaneš budan. Uh kako je to teško, baš je teško. Naročito kada je tu taj helikop-

ter. Stigao je i helikopter. Leteo je nisko i neprestano nadletao iznad tebe, a ujednačeni zvuk lopatica propelera delovao je kao uspavanka. Oči su ti otežale.

* * *

Koliko dugo si spavao? Sat nije mogao da ti pomogne: nije više radio pošto ga je nakvasila voda. Pa ipak ne manje od sat ili dva: sunce je bilo visoko, mogao si to da nazreš kroz uzani procep iznad glave kroz koji se videlo parče neba, a osim toga više nije bilo hladno, štaviše počeo si da se znojiš. Možda i zbog glasova koji su te probudili, glasova koji su bili blizu, toliko blizu da si jasno mogao da čuješ šta kažu. Čulo se: „Pretražite stene, jednu po jednu!” Vratio se i helikopter, buka je odjednom postala čudna, podsećala je na mitraljeske rafale. Kao da je cela grčka vojska došla tu na manevre. „Pošaljite jedan vod dole!” „Narednik na raport!” „Ne idite jedan iza drugoga, raširite se!” A onda bahati, pobesneli urlik koji ti je odjekivao u slepoočnicama: „Tražite pedalj po pedalj, ponavljam!” „Da, gospodine kapetane.” Parče neba iznad tvoje glave, procep na svodu špilje nestao je prekriven parom cokula. Zadržao si dah. U očajanju si se sav skupio u špilji i nekoliko minuta ti se činilo da si ponovo bio dete, kao nekada kada te je majka tražila da te kazni, pa si se skrivao ispod kreveta, sklupčan uza zid, ne bi li izbegao batine. Odatle si mogao da vidiš njena stopala, da slušaš njenu dreku, gde-li-se-sakrio, gde-li-se-sakrio, dok si u sebi molio boga, samo da me ne vidi, samo da ode. Ponekad bi, ne našavši te, zaista otišla, ali ti si i dalje bio na oprezu, ostajao bi ispod kreveta trpeći glad, žeđ, potrebu da piškiš. A ponekad bi se sagla, ugledala te, preteći pružila ruku i pobeđnički te izvukla: „Ulovila sam te, vucibatino, ulovila sam te!” Ali zašto bi se sada neko sagao i ugledao te? Sad si već čovek, a uz to pravi srećković: u poslednjih šesnaest meseci spasio si se nebrojeno puta. Zašto se plašiti zbog para cokula

tog neumoljivog oficira koji je stajao iznad tvoje glave? Začuo se glas: „Sve smo pretražili, gospodine kapetane. Nema ničega, nema nikoga.” „Onda pogledajte gore, pa da pređemo na drugu stranu.” Pluća su ti se napunila vazduhom, stisnuo si pesnicu pomislivši: kakva sreća, izvukao sam se. Ali baš u trenutku kada si pomislio kakva-sreća-izvukao-sam-se, kapetan se pomerio i spotakao. Pao je sa stene. Pao je tačno ispred tebe. I ugledao te.

* * *

„Ne pucaj! Ne pucaj!” Vikao je to uperivši pištolj drhtavom rukom, a ti nisi bio u stanju da mu odgovoriš: čime da pucam? Potom je povikao: „Izađi! Izađi!” Ali uzalud. Bio si paralizovan, ne od straha i besa već od zaprepašćenja: nisi uspeo da se odmotaš, da se odlepiš od špilje. To su učinili oni. Istom surovošću kojom su se ribe iz sna ustremile na galeba bacili su se na tebe, gurajući i gazeći jedan drugog. Izvukli su te vukući te za noge, i podigli te a da nisu ni primetili da nisi stajao uspravno jer su ti noge potpuno utrnule, boriti se kao galeb protiv riba bila bi čista ludost. Bilo ih je suviše. Masa uniformi se sve više širila i širila i jedino razmišljala da te izbatina i pretrese. Jedan te je udario dva puta, u slepoočnice i u oči. Drugi ti je obema šakama razvaljivao usta kako bi zavukao dva prsta, u potrazi za ko zna čim, vičući: „Ispljuni to, ispljuni to!” Treći ti je strgao kupaće gaće da bi proverio da ne skrivaš oružje. Zatim su ti stavili ruke iza potiljka i poterali uzbrdo. Ali nisi mogao da hodaš jer su ti bosa stopala bila skroz izranjavljena od trčanja po stenama, pa je svaki korak bio kao udarac nožem, a čim bi se na trenutak zaustavio, obnevideo od bola, krenuli bi nestrpljivo da te udaraju drškama pištolja ili cevima šmajsera. Osetio si olakšanje kada ste stigli do puta, ali te je istog trena obuzeo osećaj gorčine: na mestu gde je trebalo da bude bezdan nalazila se puta od jedva dva metra kao dokaz da ne samo što si loše

proračunao već je i punjenje mine bilo nedovoljno. Ugurali su te u neka izuzetno prostrana kola sa sedištima na obaranje. Seli su na ta sedišta i počeli da te ispituju. „Ko si ti? Ko te je platio? Ko su ti saučesnici? Ko je bio na motornom čamcu?” A onda su usledili šamari, udarci pesnicom, šutiranje u cevanice. Najsvirepiji od svih bio je neki krupan čovek u civilu, ličio je na majmuna, a rošava koža mu je vrvela od kratera i ožiljaka, kao da je preležao velike boginje ili ko zna koju drugu zaraznu bolest. Udarao je snažno svojom teškom ručerdom, poput boksera, a tvoje ćutanje još je više pojačalo njegov bes: „Govori, ubico, govori! Govori ili ću te razbiti kao zvečku!” „Odgovori, protuvo, odgovori ili ću ti zguliti kožu s leđa.” „Ne pravi se da si iznenađen, ubico, ionako se nećeš izvući, ako ne odgovoriš ubiću te, znaš li ti ko sam ja, znaš li?” Nisi znao i nije te bilo briga. Jedino ti je bilo važno da uspeš da i dalje čutiš, da im ne daš nikakav znak, ni najmanji trag pomoću kog bi mogli da te identifikuju: ako otkriju tvoje ime, drugovi neće uspeti na vreme da se sklone. Iznenada se približio jedan čovek, neki stari policajac dobroćudnog izgleda. Počeo je da ga vuče za rukav: „Gospodine majore, slušajte me gospodine majore, ja znam ko je on. Poznajem ga jer služim u Glifadi, on je iz Glifade. Zove se Panagulis i...” Rošavi mu nije dopustio da završi, razjapio je usta i zasuo kišom pljuvačke: „Aha! To si ti ljigavi crve! Dakle nisi iščezao, nisi otišao u inostranstvo, poručniče Jorgose Panagulise. Ostao si ovde, gnjido pokvarena, dezserteru, prodana dušo, ostao si u Atini, kukavice, i mislio si da ćeš uspeti.” A onda si osetio kako te vrat nepodnošljivo peče, kao da ti je neko zario bodež. Ugasio ti je pikavac na vratu. Srušio si se s jaukom i izgubio svest.

Tokom poslednjih godina svog života, kada si mi pričao o hapšenju, nisi mogao da se setiš šta se tačno desilo posle cigarete. U sećanje su ti dolazile samo rasute slike, zbrkani parčići: stari policajac koji pokušava da privuče pažnju rošavog da bi mu rekao da ti nisi Jorgos, već njegov brat Aleksandros; rošavi ga odgurava, potpuno uveren da zna tvoj identitet, odbija da ga

saslušati i na kraju tera, idi-idiote-nemoj-da-me-uznemiravaš, zar-ne-vidiš-da-imam-posla; stari policajac odlazi rezignirano. Ništa drugo. O dva sata koja si proveo u tim kolima i o batinama koje si dobio tada nisi znao ništa. No jedne stvari si se odlično sećao: dolaska Ladasa, tadašnjeg ministra unutrašnjih poslova i desne ruke Jorgosa Papadopulosa. Masa uniformi se pomera u stranu kako bi ga propustila. Njegovo okruglo masno lice nadvija se nad tobom dok te debelim ručicama gotovo nežno lupka po ramenima. Njegov ljigavi glas klizi ka tebi: „Slušaj me, poručniče, poznajem tvog brata Aleksandrosa. Znam ga još od vremena kada je zajedno sa mojim sinom studirao na Politehničkom fakultetu. Nimalo lak čovek, ako ću da budem iskren, sklon anarhiji. Kritikovao je Karamanlisa, prezire kraljevsku porodicu, u sukobu je sa Evangelosom Averofom, ne valja mu komunistama, ne valja mu fašizam, ništa mu ne valja. Ali je bio izuzetno inteligentan, a s onima koji su znali kako da mu priđu je uvek razgovarao. A znaš li, poručniče, zašto ti sve ovo kažem? Zato što bi Aleksandros, da je ovde, rekao: 'Ispričaj sve, Ladase, imaj poverenja u Ladasa. Priznaj Ladase ko se krije iza ovog atentata. Poštedećeš sebe gomile neprijatnosti.'” Toga si se sećao od reči do reči, dok je Ladas govorio, došlo ti je da zaplačeš. Ali nije trebalo da plačeš: to što su verovali da si ti Jorgos pružilo ti je veliku prednost: mogao si da zaradiš koji dan ili makar koji čas, a to će dati vremena drugovima da se sklone na sigurno. Ali što si više ponavljao da je zabuna prednost i ogromna sreća, to te je više želja da zaplačeš grebala po grlu i kvasila ti oči. „Moraš i ti da pobegneš iz vojske, Jorgose.” Ali ja sam oficir pred kojim je karijera, Alekose, ne mogu!” „Naravno da možeš. Moraš, dakle možeš.” „Neću uspeti, Alekose!” „Uspećeš!” Ubedio si ga. Dezertirao je. Pregazio je reku Evros i otišao u Tursku, a odatle u Liban, iz Libana u Izrael, a da nije uspeo da nađe zemlju koja bi ga prihvatila, koja bi mu pomogla. Prava golgota. U luci Haifa, koji trenutak pre nego što se ukrcao na brod za Italiju, uhapsili su ga Izraelci. Predali su ga kapetanu jednog grčkog broda kako

bi ga vratio u Atinu i predao hunti. Kapetan ga je zaključao u jednu kabinu... Rošavi je rekao da je iščezao zato je policija, kada je brod stigao u Pirej, pronašla praznu kabinu, sa otvorenim okruglim prozorčecom. Ali ti si znao da Jorgos nije iščezao, već umro. To ti je rekao san. Sanjao si ga one noći kada je brod plovio između Haife i Pireja. Hodao si sa Jorgosom nekom planinskom stazom, stazom koja se nadnosila nad morem. U jednom trenutku planina je počela snažno da se trese, lavina se obrušila na njega. „Jorgose!”, povikao si i pokušao da ga ščepaš! Ali nisi uspeo da ga zadržiš. Jorgos je pao u more, među ribe.

* * *

Odvezli su te u podne. S tvoje desne strane je bio rošavi čovek, a s leve neki pukovnik koji se svađao sa rošavim, na sedištima na obaranje dva vojnika sa šmajserima i još dvojica pored vozača: osmoro u automobilu. Pritisak tela oduzmao ti je dah i smetao ti je, a modrice od udaraca i revolver uperen u rebra još više su povećavali tvoje muke. Bio je to revolver rošavog koji je monotono ponavljao: „Videćeš, poručniče, videćeš.” Ili: „Hoćeš li da prestaneš da izigravaš gluvonemog, poručniče, hoćeš li?” A posle svake pretnje šutnuo bi te u cevanicu. Ti si i dalje ćutao, posmatrao si put uzalud se nadajući da će se desiti nešto nepredvidivo. Možda sudar posle kog bi uspeo da pobegneš? Kola su se sigurno kretala, s motociklima ispred i iza, niko nije obraćao pažnju na njih. Kada bi se našla kraj nekih drugih kola, pokušavao si da ukrstiš pogled sa onima koji su nalazili u tom vozilu, ali je odgovor uvek bio prazan pogled, kada bi se neki pešak osvrtnuo, to je bilo iz čiste radoznalosti: „Koga li su uhapsili, nekog lopova?” Ili: „Ukebali su nekog kriminalca, sjajno!” U jednom trenutku devojka koja je koračala pločnikom sa nekim mladićem kao da je nazrela istinu, zgrabila je mladića za ruku i uperila kažiprst ka tebi. To ti je pružilo veliku utehu, kao da ta devojka predstavlja

ceo grad i da će ceo grad pohitati da otvori prozore i poviče: „Uhapsili su ga, uhapsili su ga. Požurimo da ga odbranimo.” Mladić je međutim slegnuo ramenima kao da hoće da kaže: „Pusti to, nemoj da se mešaš.” Uteha se pretvorila u razočaranje, obuzeo te je veliki umor: pognuo si glavu a delići poraza isplivali su na površinu. Osećao si se smešno jer si bio nag među obučenicima, osećao si se poniženo jer nisi uspeo, osećao si se sam jer i jesi bio sam i zato što si se plašio šta će da ti urade. Jedna sumnja presekla je druga razmišljanja: da li ćeš uspeti da izdržiš? Čovek sa rošavim licem je to primetio. Prebacio je revolver sa tvojih rebara na tvoju vilicu: „Uskoro ćemo stići, poručniče. Kunem ti se da ćeš progovoriti. O da, poručniče, i te kako ćeš progovoriti. Ti još ne znaš šta kažu za mene. Da sam u stanju da i statue nateram da govore. Još nisi shvatio ko sam ja? Ja sam major Teofilijanakov.”

Znao si to ime i to što je tvrdio zaista je bila istina. Naime postoji i jedan mračan vic. Neki arheolog pronalazi skulpturu i ne uspeva da prepozna iz koje epohe potiče. U očajanju poviče na nju: „Kaži mi!” A na to će njegov pomoćnik: „Kolega, odnesite je Teofilijanakovu. Pred njim će progovoriti.” Pa ipak otkriće da je to on bilo je od pomoći. Kao da je neki vetar razduvao strah, sumnju, poraz, čak i osećaj da si smešan jer si nag, a na njihovo mesto je došao ponos što si sam, ponižen i ubeđenje da ne možeš da doživiš poraz. Podigao si pogled ka rošavom licu prepunom kratera i ožiljaka, posledica velikih boginja ili neke druge zarazne bolesti, i prasnuo u smeh. „Samo se ti smej”, uzvрати Teofilijanakov. Kola su prošla pored olimpijskog stadiona, pa pored hotela Hilton i američke ambasade. Posle ambasade skrenula su nadesno, a tvoje srce se zaledilo. Iza bagremova na pločniku prepoznao si istog trena zgradu Specijalnog istražnog odeljenja grčke vojne policije – *Elliniki Stratiotiki Astinomia*, svima znane kao ESA. Ozloglašeno mučilište.